

SINERGETIČKA MISAO U MAŽURANIĆEVOJ ČETI

Zoran Kravar

I.

Riječ-dvije o sadržaju naslova, a ujedno i o temi čitava rada.

Četa je, znamo, treći od pet dijelova Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-age Čengića* (stihovi 194-477). Tema joj je susret i dogovorno ujedinjenje dviju osvetničkih akcija protiv Smail-age: one koju iz osobnih razloga priprema odmetnuti Novica, a o kojoj se eliptično pripovijeda u drugom dijelu spjeva (*Noćnik*, 114-193), i one koju poduzimlju crnogorski borci, a koja se vrlo posredno, dapače, i ironično (kroz božazan »starca Duraka« citiranu u Smail-aginoj uvodnoj replici) najavljuje u prvim recima *Agovanja*:

»Ajte amo, sluge moje,
Brdjane mi izvedite,
Štono sam ih zarobio robjem
Na Morači, vodi hladnoj.
Još Duraka starca k tome,
Što me hrđa svjetovaše,
Da ih pustim domu svome.
Jer su, reče, vlašad ljuta:
Oni će mi odmazditi

Mojom glavom vlaške glave:
Ko da strepi mrki vuče
S planinskoga gladna miša.«
(4-15)

Stvarno okupljanje »zatočnika« u trećem dijelu spjeva i nadnaravna snaga njihove jedinice (»čudna četa«) efektno potire ironiju proizvedenu retoričkim obezvređenjem prijetnje, tj. smještanjem Durakove opomene u slobodni neupravnii govor okružen aginim upravnim govorom.

Pod sinergetičkom pak mišlju imam na umu određeno razumijevanje skupne aktivnosti, koje se odlikuje po tome što polazi od uvida — ili od pretpostavke — da se udruženim djelovanjem više činitelja postižu učinci veći od ukupnosti učinaka što bi ih isti činitelji postigli svaki za sebe. Udruživanje pojedinačnih aktivnosti odnosno energija obilježeno spomenutim učincima zove se »sinergija« ili »sinergizam«. Kao orijentaciono određenje navodim definiciju »sinergizma« kakva je danas uobičajena na području biologije i tzv. znanosti o životu (*life sciences*): »Interakcija dviju ili više supstancija [...] koje u danom sistemu imaju slično djelovanje s ciljem da se postigne učinak veći od zbroja odvojenih djelovanjâ istih supstancija« (*A Dictionary of Life Sciences*, ur. E. A. Martin, London 1976). Takva interakcija, kaže dalje isti izvor, nazivlje se i »potencijacija« (engl. *potentiation*), da bi se razlikovala od »sumacije«, tj. akcije dviju ili više supstancija kod koje zajednički učinak odgovara zbroju individualnih učinaka.

Na apstraktnoj razini pojam sinergizma ili sinergije srodan je ključnim kategorijama svih metodologija, teorija i filozofija temeljenih na pretpostavci da entiteti ili agensi udruženi u cjelinu stječu kvalitete ili potencije koje ne posjeduju u izolaciji (geštaltizam, strukturalizam, holizam, teorija kompleksnosti). Stoga bi se ono što, u primjeni na temu čete u Mažuranićevu spjevu, nazivljem sinergizmom moglo označiti i kao »geštalt« ili »struktura«. Za sinergizam se odlučujem iz ovih razloga: prvo, on označuje cjelinu sastavljenu ne od bilo kojih elemenata nego baš od djelatnih činitelja, što su po svojoj definiciji i Mažuranićevi Crnogorci; drugo, danas se pojam sinergizma — usprkos jakim vezama s biološkom terminologijom — upotrebljava vrlo široko i naddisciplinarno, s tendencijom da se prometne u temelj općega »učjenja o zajedničkom djelovanju«, tzv. »sinergetike«, pa nije protuzakonito primijeniti ga ni u analizi pjesničke teme.

I još nešto u vezi s mojim naslovom. On, osim *Čete* i sinergizma, uključuje i koordinirajući prijedlog («u»), a s njim i pretpostavku da sinergetičko viđenje udruženoga djelovanja igra u trećem dijelu *Smail-age* određenu ulogu. Provjeri ta pretpostavke posvećena su sljedeća poglavlja. Odmah, međutim, napominjem da provjera neće teći bez otpora.

U *Četi*, dakako, ima stihova koji se doimlju kao jasan klimaks sinergetičkih misaonih motiva. Uzimljem za primjer zaključne retke prizora sa svećenikom:

Zlatno sunce divno čudo gleda,
Gdje slab starac slabe krijepi ljude,
Da im snaga bogu slična bude.
(465-7)

Slika jake čete sastavljene od »slabih ljudi« nepogrešivo budi pomisao na ergonomske viškove sinergetičkoga zajedništva ili, drukčije rečeno, na fenomen za koji smo upravo vidjeli da ga znanost nazivlje »potencijacijom«. S druge strane, udruživanje crnogorskih boraca i slijevanje njihovih osobnih energija u ubojitu snagu čete *Smail-agin* pripovjedač tumači kadšto i kao događaj potaknut voljom transcendentnoga božanstva:

Idje četa, kuda? kamo?
Sam on znade, koj' je gori.
Valja da je gricšnik težak,
Na kog hoće da obori
Taku silu sa nebesa
Sud njegove pravde vječne.
(246-251)

Tu se snaga i svrha čete odvajaju od nje same, iz domašaja njezine samoregulativnosti, što sinergetičku interpretaciju čini izlišnom. Nad takvim bi stihovima bilo primjerenije reći da se četa ponaša naprosto kao instrument božanske volje, kako je u stručnoj literaturi već više puta i učinjeno.

Valja, dakle, uzeti u obzir da se u *Četi* preslojavaju dva različita poimanja ljudskoga udruživanja. To već samo po sebi čini analizu složenijom. Dodatna je pak otežavajuća okolnost u tome što koncepciju čete kao sinergetičkoga zajedništva nije baš lako razlučiti od čete kao instrumenta božanske promisli: oba viđenja

podrazumijevaju srastanje individualnih osvjetnika u višu zajednicu, a u oba slučaja neku ulogu igra i »on [...] koj' je gori«.

II.

Ako ne već u začetku, tumačenje *Smrti Smail-age Čengića* kao epa ostaje na suhu najkasnije kad valja dokazati da spjev posjeduje više nego jedan lik. Franjo Marković, koji je, čini se, vjerovao da epska hipoteza može prebroditi i tu kušnju, morao je u »likove« promovirati i nosioce rubnih, kratkotrajnih zbivanja (na primjer, vojvodu Bauka ili čak haračliju Safera), kojih djelovanje — ili trpljenje — malo ili nimalo ne utječe na zaplet i rasplet osnovne radnje spjeva. Ali, Crnogorci iz *Čete* bili su i za njega prevelik problem, pa se zadovoljio procjenom da su oni »skupno obilježeni«. U kontekstu u kojem se pošto-poto čuva kategorija lika, bilo bi možda točnije reći da je »četa« samostalan lik. Sâm ću tu mogućnost odbaciti, premda je mojoj analizi, koja u izostanku individualne karakterizacije Mažuranićevih Crnogoraca nalazi svoje polazište, vrlo potreban sličan sintetizirajući pojam. Potrebu ću, namjesto pojmom lika, kojim bi se potajno rehabilitirala epska interpretacija, zadovoljiti pojmom sistema. Njega, barem isprva, neću upotrebljavati metodološki pristrano, u značenju što mu ga pripisuju holističke teorije, uz ostale i sinergetika, koja njime označuje samouspostavljenju i samoregulativnu kompleksnost. Ipak, uvodim ga s primišljju da će on i u tom značenju moći poslužiti boljem razumijevanju *Čete*.

Sistemsku narav Mažuranićeva kolektivnoga junaka moguće je testirati analizom različitih stilskih i tematskih sadržaja, aspekata i obilježja *Čete*, koje ću, radi preglednosti, razdijeliti na jezično-izražajne postupke i fabularne konfiguracije.

Ideja ljudske skupine kao sistema snažno se očituje već u izboru jezičnih jedinica značenja (riječi i rečenica) kojima se u *Četi* pripovijeda o okupljanju i kretanju crnogorskih boraca i o njihovoj daljnjoj sudbini. Sa stajališta svakidašnje, zdravorazumske komunikacije, ponašanje kakve skupine ljudi normalno je opisivati uz pomoć imenica i glagola u množini, sa sviješću, dakle, o kompozitnoj naravi predmeta. U *Četi*, naprotiv, izrazito prevlađuju riječi, konstrukcije i figure koje stvaraju dojam da je »četa« autonoman činitelj, neovisan o individualnim crtama vlastitih članova. Dopušteno je, rekao bih, poigrati se misaonom baštinom W. von Humboldta, pa reći da se ideja o nadređenosti kolektiva pojedincu nametnula jeziku

Čete kao svojevrsna »unutrašnja forma«, koja ograničuje njegov leksik i kompatibilnost njegovih riječi te ga sili da pri spomenu okupljenih »zatočnika« uvijek iznova proizvodi predodžbu organske cjelovitosti. Očitovanja te »prisile« višestruka su:

- ljudi »čete« najčešće se označuju nazivom svoje formacije (»podize se četa mala«, »idje četa«, »stupa četa tiho i gluho«, »četa dan danovat [...] sjela«, »četa dalje grede«); singularu »četa« ne suprotstavljaju se zamislivi plurali tipa »idu momci«, »stoje borci« i sl;

- članovima čete, kad se označuju drukčije nego riječju »četa«, dodjeljuju se zbirne imenice, koje impliciraju ideju zajedništva (»mnoštvo«, »djeca«, »stado«); također je znakovito pripovjedačevo odbijanje da izravno imenuje vođu čete (vodino je ime gurnuto u potencijalni, ali neostvareni razgovor »zatočnikâ«: »Drug da drugu o njem šapne, / Šapćuć bi ga Mirkom zvao« 236-7);

- premda prešućuje pojedince u korist systemske razine, jezik Čete vrlo je zainteresiran za realije ispod razine pojedinca, koje normalno doživljujemo kao dijelove ljudskoga tijela ili kao osobne predmete (»pest«, »noga«, »živci«, »puška«, »struka«, »gvoždje«, »cijevi«, »toke«, »opanak«); nameće se zaključak da »četi«, jer je sama činitelj, nisu dobrodošli ljudski subjekti, ali joj treba čovjekova tjelesnost, njegovo oruđe i oružje;

- borci čete bivaju kategorijalno deformirani i sredstvima figurativnoga jezika; kad se god njihova jedinica s čim usporedi, *comparandum* usporedbe ima status cjelovita predmeta (»brze munje«, »desnica [...] višnja«, »krvav nož«, »pero sveto i zlatno«); kad su predmet uspoređivanja pojedinačni borci, usporedba ističe njihovu instrumentalnost ili nesamodostatnost, a time i njihovu podobnost da se podrede zakonu i subjektivnosti čete: »vojnik« koji se odazivlje »tajnom glasu duhova« prisposobljen je »studenu kamenu« koji »prima život« (219); parovi boraca u dvoredovima karakteriziraju se slikom »blizanaca zvijezda jasnih« (277), što znači da načelo systemske integracije djeluje i u »podskupovima« formacije.

Četa svoju systemsku narav potvrđuje i na razini onoga što bi se u trećem dijelu *Smrti Smail-age Čengića* moglo smatrati fabulom ili pričom, u mediju, dakle, u kojem se ponaša kao agens, susrećući se i sudarajući se s drugim agensima, trošeći svojim djelovanjem vrijeme priče i zauzimajući mjesto u njezinu prostornom opsegu. Na toj se razini četa prikazuje u nekoliko sukcesivnih i kompozicijski

odvojenih situacija (formiranje, noćni marš, odmor na Morači, vjerski obred uvečer prije bitke, susret s Novicom), od kojih nijedna ne dovodi u pitanje njezinu organiziranost:

- u epizodi formiranja čete pripovjedač izričito negira da bi pri njezinoj uspostavi kakvu ulogu bila odigrala subjektivna volja njezinih članova ili njihov dogovor («Tu se ne ču kano druga: / »Tko je junak, na ždrijelo«, 209-10);

- prizor noćnoga pohoda pruža dodatne povode da se izbriše pomisao na činjeničnu mnoštvenost čete; prešutna i samorazumljiva pretpostavka da bi pohod iz taktičkih razloga morao proteći u tišini nudi pripovjedačevoj sistemskoj percepciji nove izvore »realističke motivacije«: borci šute, pa otpada mogućnost njihove retoričke karakterizacije («Nit tko šapće, nit tko zbori«, 254); četa je »tminom obavita« (261), što onemogućuje opisnu karakterizaciju pojedinaca; utoliko se lakše nameće misao o sistemskom jedinstvu čete; ono, naime, pripada krugu inteligibilnih vrijednosti, koje tama i šutnja ne mogu sakriti;

- privremeno se cjelovitost čete olabavljuje u prizoru odmora uz rijeku Moraču (288-306), gdje se pojedini borci — označeni, doduše, samo neodređenom zamjenicom («Tko se snizi rosnoj travi / Sankom krijepit snagu tijela; / Tko ljut oganj puški ogleđa«, 290-1) - prihvaćaju svaki svoga posla; naravno, to im je dopušteno, jer njihovo poslanje, na kojem počiva sistemska narav jedinice, za vrijeme »danovanja« miruje;

- važan je stupanj u razvoju ideje o sistemskom statusu čete epizoda sa svećenikom, gdje se cjelovitost formacije u neku ruku »ontologizira«; ne samo, naime, ponašanje boraca u četi, nego i sav crnogorski narodni život, kako ga idealizira propovijed »dobra starca«, podliježe sili sistemske integracije: svi njegovi protagonisti imaju od pamtivyjeka istu sudbinu («Djedi vaši...«, »Oci vaši...«, »vi isti...«, 340-2), a dobre stvari koje im se u životu događaju generične su i stereotipne («Vjera 'e tvrda, njom okrenut ne ćeš, / Pobratima pobratim te pazi; / Vierna muža grli vierna žena«, 358-60); uz to, svi su oni i iste vjere («Al' nada sve, što krš ovu kiti, / Krst je časni, što se nad njom visi«, 364-5); s druge strane, nije manje važno da se u propovijedi kakvo-takvo načelo individualizacije pojavljuje istom u času kad se svećenik borcima obraća kao mogućim grešnicima («Il' vas tkogod uvriedio brata; Il' nejaku dragi protivniku / Život dignuv ogriješio dušu«, 386-7);

· u posljednjoj epizodi trećega dijela *Smail-age*, u susretu s Novicom, integritet čete provjerava se *in actu*: »sto desnica« koje se mašaju noža i »sto očiju« (zašto ne 200?) koje suze od ganutosti Novičinim obraćenjem pripadaju, zapravo, četi, a ne njezinim članovima; članovi su svoju individualnost već prenijeli u zajednički duh čete.

III.

Kako vidimo, jezik *Čete* i fabulativna mašta njezina pripovjedača izbacuju sliku sistemski zbijena ljudskoga zajedništva s iznenađujućom upornošću. Pritom se replikacija slike čini odviše dosljednom da bi je bilo moguće objasniti pozivom na mehanizme poput »stilizacije«, »očuđenja«, »estetizacije« i sl. Ispravnije je pretpostaviti da njome ravna neka »unutrašnja forma«, neki svjetonazorski *template*, koji pripovjedaču *Čete* stalno nameće misao o sistemskoj integraciji ljudskih skupina, ali ne kao mogućnost »odstupanja« od perceptivne norme, nego baš kao normu.

Kad se iz književnoga djela destiliraju oblici organizacije perceptivnoga materijala koji posjeduju čvrstoću svjetonazorski opredijeljenih modela, otvara se mogućnost da se oni i odvoje od dotičnoga teksta, da se primijene na područja stvarnosti o kojima se u tekstu ne govori i da se dograde s preciznošću kakva pjesničkom jeziku nije urođena ni potrebna. Pri pokušaju pak da se model otjelovljen opisom skupine boraca u trećem dijelu *Smail-age* uistinu domisli, teškoće stvara njegova dvoznačnost, o kojoj sam ponešto natuknuo već pri kraju uvodnoga poglavlja.

Semantička osovina oko koje se izgrađuje tematski svijet *Čete* uključuje ove tri instancije: »vojnika« (odnosno »zatočnik«, »Crnogorac«, »junak«), »četa« (»mnoštvo«, »djeca«, »stado«) i »Bog«. »Vojnici« se udružuju u »četu« koja, tako reći, »usisava« njihovu subjektivnost i sama postaje agens. Pritom neku ulogu igra i »Bog«. Trima instancijama i njihovoj relacijskoj mreži status modela može se pripisati zahvaljujući njihovoj široj primjenljivosti: »vojnika«, na primjer, možemo promaknuti u čovjeka kao društveno biće, a četu protumačiti kao metonimiju idealne ljudske ili narodne zajednice. Korak prema takvu poopćenju čini i sam spjev, u svećenikovo propovijedi. Vjerujem da su moguća i daljnja poopćenja, recimo, u obliku tvrdnje da kroz Mažuranićev opis čete i njezina srastanja djeluje

određeno razumijevanje kompleksnosti uopće. Samo, svakom zahtjevnijem razmišljanju o mislilačkoj metodi Čete stoji na putu dvoznačnost njezinih iskaza o uvjetima uz koje »slabi ljudi« uspijevaju formirati jedinicu nadnaravne snage. Dvoznačnost proistječe odatle što nije posve jasno kakav udio u snazi i unutrašnjoj čvrstini čete ima »Bog«.

Misao da u formaciji »hrabrih zatočnika« djeluje božanska volja, u trećem se dijelu *Smail-age* očituje najprije u nekoliko kratkih i raštrkanih naznaka, od kojih većina ima oblik usporedbe. U stihovima 213-6 čitamo da se četa okupila kao da je »tajni glas [...] / Kojijem zборе višnji dusi« prostrujao »Gorom Crnom«. Usporedba iz stihova 240-5 sugerira da četom vlada Bog kao što munjama vlada »gromovnik«. Malo dalje, u stihovima »Idje četa, kuda? kamo? / Sam on znade, koj' je gori« (246-7), Bog konačno izlazi iz usporedbe, otkrivajući se načas kao činjenični gospodar jedinice. Zatim se, u stihovima gdje se četa prisposobljuje »desnici višnjoj« (262), ponovno vraća u usporedbu.

Teologije u trećem dijelu Mažuranićeva spjeva - i Boga u četi - ima, doduše, još, ali ću se načas zaustaviti, jer mi se čini da navedena mjesta dovoljno zaokružuju jedno od dvaju pjesnikovih shvaćanja o ulozi božanske promisli u pohodu na nemilosrdna agu. U navedenim se stihovima okupljanje Crnogoraca opisuje na način za koji bi se reklo da podupire instrumentalističko tumačenje odnosa između »hrabre čete« i Boga: Bog se u njima označuje kao svemoćno transcendentno biće koje na zbivanja u ljudskom svijetu djeluje izvana; jednodušni ljudski čin nije ni jedini ni načelni medij njegova očitovanja; transcendentni Bog može u svijetu intervenirati i drukčije, na primjer, »munjama« ili izravno svojom »desnicom«; što četa okupljena njegovom voljom nadmašuje jednostavni zbroj u njoj povezanih individualnih energija, djelo je njegove svemoći, a ne sinergetički efekt. Ukratko, u skladu s navedenim stihovima Bog je, formirajući četvu i dozirajući njezinu snagu, stvorio sebi oruđe kojim namjerava ispraviti odvijanje stvari na jednom poprištu povijesnoga svijeta.

Nešto drukčiju teologiju podrazumijevaju iskazi o Bogu u drugom dijelu Čete, tj. u epizodi sa svećenikom (312-477), s kojom se teološka problematika, nakon posve svjetovne scene uz rijeku Moraču, vraća u spjev. Tu se instrumentalistička predodžba čuva još samo u usporedbenoj antitezi iz zaključnih stihova (»Ne ko krvav nož, kijem rana / Zadaje se smrtna i teška: / Već ko pero sveto i zlatno...«, 471-5), gdje se borci još jednom pretvaraju u oruđe, premda opet samo u usporedbi.

Ključni je pak teološki sadržaj zadnjega dijela *Čete* pričest boraca, kojom se instrumentalno-posredni odnos između jedinice i Boga mijenja u odnos imanencije. Tako čitamo da svećenik četu »dariva Bogom« (460) i da je četa »višnjeg Boga puna« (470). Promjena je dalekosežna.

Ponajprije, više se ne može reći da Bog osvetničkom jedinicom rukuje kao nečim sebi izvanjskim. Jer, on se sada nalazi u njoj. Osim toga, sa stajališta obrednoga prizora, i sama mogućnost da se Bog djelatno objavi dopijeva u ovisnost o četi odnosno o ljudskim kolektivima kakvima je četa metaforički ili metonimički znak. Istina, ukupna se snaga čete ni tu ne otkapča od vrhunaravne uzročnosti, ali bitni sadržaji prizora vode zaključku kako je okupljanje ljudi određene kvalitete uvjet da Bog i njegova energija počnu djelovati u svijetu. Predodžba o »gromovniku« koji rukuje »munjama« (odnosno sredstvima kakvima munja može biti metafora) ne pristaje u tematski svijet prizora sa svećenikom.

Mislim da se više od rečenoga iz samih Mažuranićevih riječi ne može iščitati. Ali, uz nešto spremnosti na igru domišljanja, moguće je u njima načetu misao pustiti smjerom njezine vlastite inercije. Vjerujem da bi se ona tada zaustavila kod formulacije da je Bog u četu ušao kao jedan od sudionika i zajedno s ostalim članovima, točnije, zajedno s ukupnošću njih, postigao onaj višak snage kojem tako lijepo pristaje pojam sinergizma. A uz pretpostavku da je inercija još malo jača, moglo bi se nagađati i nije li Mažuranić zapravo htio reći da Bog boravi u četi kao načelo njezine unutrašnje regulacije ili čak da je Bog manje ili više neizravan naziv za sistemsku ustrojenost čete i za njezinu sposobnost da eksponencijalno umnoži snagu pojedinaca. Tom se rubu ponajviše približavaju već navedeni stihovi o »slabim ljudima« čija snaga postaje »slična« božanskoj. Kategorija sličnosti olabavljuje, naime, konspupstancijalnost koju podrazumijeva pričest, a božansku svemoć pretvara u metaforu za samoregulativne procese pokrenute okupljanjem boraca.

Ipak, razlike među mogućim teološkim interpretacijama obrednoga prizora i nisu prevažne, barem ne u ovom kontekstu. Kojoj se god od njih da prednost, svaka će posvjedočiti da je četa mnogo više nego »bezsviestno oruđe vječne pravde« (Marković). I, što je još važnije, iza svake će od njih stajati nešto što se u svjetlu današnje teoretske svijesti može nazvati sinergetičkom mišlju.

S instrumentalističkom je interpretacijom, vidjeli smo, pojam sinergizma nespojiv, jer ona snagu udruženih boraca smješta izvan njih samih i njihove

formacije. Naprotiv, u skladu s filozofijom kakvu pretpostavlja obredni prizor, razorna sila što je borci namjeravaju usmjeriti prema Smail-agi i »inim Turcima« doimlje se aposteriornom u odnosu na okupljanje boraca i na njihovu pričest. Okupljanje sudionika, pa makar jedan od njih bio i sam Bog, prethodi snazi uspostavljenoga sistemskog entiteta. Svi, dakle, koji ulaze u četvrtu - bilo u liku pojedinačnih boraca ili kruha i vina - dobivaju. To je razlog zbog kojega je njihovu zajedništvu primjeren pojam sinergizma.

LITERATURA: F. Marković, predgovor u Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengićića*, Zagreb 1905; A. Barac, *Mažuranić*, Zagreb 1945; P. W. Anderson, »More is Different«, *Science* (1972), str. 393-6; I. Frangeš, »Klasično i romantično u Smrti Smail-age Čengićića«, *Prilozi HFD*, Zagreb 1973, str. 71-81; *A Dictionary of Life Sciences*, ur. E. A. Martin, London 1976; P. Pavličić, »Kojoj književnoj vrsti pripada Smrt Smail-age Čengićića«, *Umjetnost riječi* 35 (1991), str. 197 i d; M. M. Waldrop, *Complexity*, London 1992; J. Horgan, »Trends in Complexity Studies. From Complexity to Perplexity«, *Scientific American* 272 (1995), br. 6, str. 104-9; H. Haken, »Information und Bedeutung aus Sicht der Synergetik«, u zborniku *Die Erfindung des Universums? Neue Überlegungen zur philosophischen Kosmologie*, Frankfurt am Main 1997, str. 168-77; D. Fališevac, »Naracija u stihu u doba preporoda«, *Dani Hvarskog kazališta XXIV*, Split 1998, str. 124-40; *Web Dictionary of Cybernetics and Systems*, <http://www.pespmc1.vub.ac.be>.